

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Бужинецької Ксенії Борисівни
«Формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями
когнітивного розвитку», представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальність 053 «Психологія»

Актуальність дисертаційної роботи. Глобальний процес вдосконалення освіти, який відбувається в Україні сьогодні, призводить до змін в орієнтації галузі освіти. Ця трансформація відповідає гуманістичному підходу, де наголошується на унікальності кожної особистості, яка спрямована на досягнення найбільш оптимального пристосування кожної людини в умовах інтенсивної та незалежної інтелектуальної діяльності. В сучасних реаліях, загально-пріоритетним напрямом освіти є розроблення альтернативних шляхів формування навчальної мотивації дитини з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями когнітивного розвитку, до навчання, які пов'язані з необхідністю дитини зайняти певну позицію в системі шкільних відносин.

З огляду на наведене, проблема формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку, обрана Бужинецькою Ксенією Борисівною для наукового дослідження, є актуальною, своєчасною та заслуговує на схвалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Актуальність теми дисертаційної роботи підтверджується також тим, що вона виконана згідно з планом дослідження Інституту спеціальної педагогіки НАПН України та комплексної тематики «Психолого-педагогічні засади корекційно-розвивального навчання дітей із порушеннями когнітивного розвитку» (Державний реєстраційний номер 0118U003347) затвердженого Вченою Радою (Протокол засідання №7 від 11 жовтня 2018р.). Тема дисертаційного дослідження «Формування навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку» відповідає темі дослідження відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Наукова новизна. Дисертаційна робота Бужинецької Ксенії Борисівни є комплексним дослідженням проблеми формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку та має безумовну наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше розроблено модель навчальної ситуації, яка містить ті ж елементи, що й класична очна форма навчання (суб'єкти і об'єкти, етапи навчальної ситуації (організаційно-мотиваційний, діяльнісний, контрольно-оцінний, рефлексивний, корекційно-розвивальний) та кінцева мета); розроблено структурно-функціональну модель навчальної мотивації, яка містить три компонента: динамічний, пізнавальний і оціночно-позиційний; розроблено і

обґрунтовано структуру заняття в системі змодельованої навчальної ситуації для старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку; розроблено методику формування навчальної мотивації у дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку на підґрунті виділених критеріїв, показників та рівнів сформованості компонентів навчальної мотивації; визначено та обґрунтовано організаційно-методичні, педагогічні та психологічні умови формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку; подальшого розвитку набуло наукові уявлення про особливості функціонування та розвитку компонентів навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку; удосконалено методи, прийоми і засоби формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку в умовах експериментально змодельованої навчальної ситуації.

Практична значущість роботи полягає в тому, розроблена структура заняття, спрямована на формування навчальної мотивації старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку може використовуватися практиками в закладах дошкільної освіти в контексті підготовки дітей до школи; обґрунтована й апробована система діагностичних завдань вивчення діагностики мотивації до навчання у школі може використовуватися для розроблення діагностичних методик мотиваційно-вольової готовності до шкільного навчання дітей з особливими освітніми потребами; визначені експериментальним шляхом особливості мотиваційної сфери дітей старшого дошкільного віку з порушеннями когнітивного розвитку можуть використовуватися у диференційній діагностиці особистісного розвитку дітей особливими потребами; розроблена методика формування навчальної мотивації може використовуватися у процесі корекційно-розвивального навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку старшого дошкільного віку.

Наголосимо на тому, що результати дисертаційного дослідження можуть використовуватися у процесі підготовки методичних посібників для вчителів, вихователів, психологів масових та спеціальних дошкільних закладів і шкіл.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень наукового пошуку; комплексним застосуванням взаємопов'язаних методів дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням роботи; опрацюванням значного обсягу фактичного матеріалу, його якісним, кількісним та статистичним аналізом, належним узагальненням одержаних даних, широким обговоренням результатів дослідження на науково-практичних конференціях і семінарах.

Результати дослідження пройшли достатню апробацію у закладах дошкільної освіти України.

Достовірність здобутих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, яку становлять поєднання теоретичних, емпіричних, експериментальних й статистичних методів дослідження.

Завдяки теоретичним методам дослідження проведено теоретичний аналіз проблеми навчальної мотивації старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку; визначено організаційно-методичні, педагогічні і психологічні умови формування навчальної мотивації у цих дітей; створено модель навчальної ситуації для дослідження формування навчальної мотивації, уточнено понятійно-термінологічний апарат, побудувати структурно-функціональну модель навчальної мотивації у старших дошкільників. Використання емпіричних методів дало змогу виявити рівні сформованості навчальної мотивації у дітей з порушеннями когнітивного розвитку, з'ясувати особливості динамічного компоненту навчальної мотивації (Адаптована методика оцінки інтенсивності мотивації досягнення в умовах впливу ситуаційних чинників Д. Мак-Клелланда і Дж. Аткинсона; Авторська методика діагностики мотивації досягнення і уникнення невдачі), з'ясувати особливості пізнавального компоненту навчальної мотивації (Авторська методика дослідження пізнавальної мотивації), з'ясувати особливості оціночно-позиційного компоненту навчальної мотивації (Авторська методика діагностики оціночно-позиційного компоненту навчальної мотивації), розробити методику формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку та обґрунтувати результати впровадження. Експериментальні методи (констатуючий та формуючий експерименти) використано з метою розроблення та перевірки ефективності моделі, методики та корекційно-розвивальної програми формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку. Статистичні методи дослідження дозволили інтерпретувати отриману інформацію з використанням методів математичної статистики (t-критерій Стюдента для незалежних та для залежних вибірок).

Методи дослідження були використані комплексно, що забезпечило високий рівень наукової обґрунтованості положень, поданих у дисертації.

Характеристика основних положень роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (186 найменувань на 21 сторінці) і додатків (на 29 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок, із них – 148 сторінок основного тексту. У тексті міститься 4 таблиці та 6 рисунків.

У вступі вдало обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість здобутих результатів, особистий внесок здобувачки, подано відомості щодо апробації здобутих результатів та їх впровадження.

У першому розділі дисертації теоретично обґрунтовано основні підходи щодо вивчення проблеми навчальної мотивації старших дошкільників через призму поведінки, адаптації до нових умов у мікро-соціумі, когнітивних та вольових процесів, спілкування. З'ясовано, що мотивація має соціальне походження і у онтогенезі розвивається в результаті спеціально спрямованих формуючих дій, водночас – мотивація опосередкована когнітивними процесами, спілкуванням і здійснюється за допомогою вольових процесів.

Теоретично доведено, що навчальна мотивація відіграє надзвичайно важливу роль у старшому дошкільному віці дитини, адже в цей період виявляються нові можливості розвитку психічних якостей, особистісних новоутворень тощо. У дошкільному періоді у дітей формується мотив досягнення успіху, розвивається вміння ставити цілі й досягати їх, актуалізувати свій потенціал, відбувається трансформація зовнішньої мотивації у внутрішню (мотивацію досягнення) з урахуванням психологічних закономірностей зсуву мотиву на мету і фіксації установки.

На основі теоретичного узагальнення визначено навчальні мотиви, до яких віднесено: пізнавальні (пов'язані зі змістовними або структурними характеристиками самої навчальної діяльності); соціальні (пов'язані з факторами, що впливають на мотиви навчання і не пов'язані з навчальною діяльністю); досягнення. Теоретико-методологічний аналіз проблеми навчальної мотивації старших дошкільників дав змогу визначити компоненти навчальної мотивації: динамічний, пізнавальний, оціночно-позиційний.

Теоретично обґрунтовано, що порушення когнітивного розвитку у дітей обумовлено незрілістю й сповільненістю розвитку моторики, психічних функцій, зокрема сприймання, пам'яті, уваги, мислення, що спричиняє відставання і труднощі в оволодінні навчально-пізнавальною інформацією.

У другому розділі дисертаційної роботи висвітлено, що навчальна мотивація у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку сформована недостатньо, її розвиток відбувається дуже повільно та характеризується своєрідними особливостями. Спостерігається порушення таких мотиваційних характеристик: динамічних (виявляються у низькій потребі до навчання, відсутності стійкості мотивів, низькій мірі збудження мотивів, не вмінні переключатися з одних мотивів на інші); пізнавальних (характеризується негативним ставленням до навчання, несформованістю навчально-пізнавальних мотивів тощо); оціночно-позиційних (неузгодженість між навчальним мотивом і прагненнями дитини, що впливає на різні види діяльності і спілкування), що у майбутньому породжує значні труднощі у процесі навчання.

Особливої уваги заслуговує третій розділ дисертації, в якому, розроблено та науково обґрунтовано авторську методику формування навчальної мотивації, яка містила два етапи (І етап – формування всіх компонентів навчальної мотивації; II етап – формування навчальної мотивації (навчального інтересу). Теоретико-методологічним підґрунтям формувальної методики визнано принципи особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів та корекційно спрямованого розвитку дитини з особливими потребами. У ході експерименту під час корекційно-розвивальної роботи використовувалися різні типи завдань, засобів ігрової діяльності, елементів змагань, заохочення, спільної діяльності з дорослим та однолітками, постійне вмотивування до навчання, що забезпечило формування якісно вищого рівня всіх компонентів навчальної мотивації у дітей експериментальної групи.

На підставі аналізу отриманих результатів формуючого експерименту зроблено висновки, що у дітей експериментальної групи спостерігається

рівень пізнавальної мотивації, який відповідає віковій нормі. Характер функціонування динамічного, пізнавального та оціночно-позиційного компонентів навчальної мотивації у цих дітей свідчить про сформованість зазначених компонентів та ефективний вплив формувальної методики на розвиток навчальної мотивації. Водночас, у старших дошкільників контрольної групи переважає зовнішня мотивація, діти нездатні протягом тривалого часу зберігати пізнавальний інтерес, у більшості домінуючим є соціальний мотив.

Отримані результати дають змогу констатувати ефективність розробленої методики формування навчальної мотивації у дітей з порушеннями когнітивного розвитку, про що свідчить вищий рівень вмотивовування до навчання, прагнення до виконання навчальних завдань, позитивне ставлення до пізнання, сформованість загальної мотиваційної установки на навчання.

Варто зазначити, що кожний розділ дисертації Бужинецької К.Б. має свою наукову значущість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у результаті об'єднання всіх розділів сформульовано цілісне та системне бачення проблеми формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Звертаю увагу на якість, повноту, відсутність плагіату, інформаційність, неповторюваність викладу матеріалів дисертації у 14 публікаціях (13 одноосібні), де чотири є фаховими, а також на системність, регулярність оприлюднення з 2019 по 2022 роки на різних форумах (конгресах, конференціях, семінарах, круглих столах та ін.) всеукраїнського і міжнародного рівнів.

Зазначене дає змогу стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для психологічної науки як в Україні, так і за її межами. Оцінюючи в загальному позитивно дослідження Бужинецької Ксенії Борисівни, вважаємо за доцільне висловити деякі міркування та побажання.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації. Схвально оцінюючи результати дослідження варто висловити окремі побажання, які мають рекомендаційний та уточнювальний характер.

1. У дисертації проаналізована значна кількість наукових понять, термінів, що розкривають зміст теми дослідження, але подекуди зустрічаються синоніми або неточності, які потребують окремого тлумачення. Зокрема, в назві першого розділу дисертації використовується термін «мотивація до навчання», тоді як в назві як дисертації, так і інших розділів дисертаційної роботи використовується термін «навчальна мотивація». Вважаємо, що дисертаційна робота виграла б від уніфікації термінології.

2. На нашу думку, більш логічним було б поміняти місцями в першому розділі дисертації п.1.2. з пунктом 1.3., крім того, в третьому розділі

дисертації в п. 3.1. є неточність в назві «...методика дослідження навчальної мотивації...», а має бути «методика формування навчальної мотивації...», позаяк розділ має назву «ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ».

3. На жаль, в тексті дисертації подекуди зустрічаються технічні помилки, зокрема на титульній сторінці відсутня галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Зазначені нами зауваження та пропозиції не завадили загальному позитивному сприйняттю даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді та аналізі дисертаційної роботи, а також її перевірки в антиплагіатній системі Strike Plagiarism не виявили порушень академічної доброчесності.

Висновок. Дисертаційне дослідження Бужинецької Ксенії Борисівни «Формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку» є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано на актуальну тему з використанням наукових методів дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-прикладні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувачки та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Бужинецька Ксенія Борисівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
освіти дітей з порушеннями зору
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

В. В. Кобильченко

